

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu

ANNA DĄBROWSKA
angolu@wp.pl
ORCID: 0000-0001-7843-3816

Zalety i wady Afrykańskiej Karty Praw i Dobrobytu Dziecka

Advantages and Disadvantages of the African Charter on the Rights and Welfare
of the Child

WPROWADZENIE

Prawa dzieci chronione są w wielu instrumentach międzynarodowych, zarówno z zakresu prawa miękkiego (*soft law*¹), jak i prawa wiążącego. Nie sposób nie wymienić w tym miejscu m.in. Deklaracji Praw Dziecka z 1924 r.², która była pierwszą próbą zajęcia się prawami najmłodszych na poziomie międzynarodowym, a także Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r.³ czy Deklaracji Praw Dziecka z 1959 r.⁴ Choć wskazane dokumenty nie mają charakteru prawnie wiążącego, to stanowią fundament, na którym zbudowano konwencje. Wymieniają one jednak tylko niektóre prawa przypisywane dzieciom i dotyczą przede wszystkim innych dziedzin praw człowieka. Pierwszym prawnie wiążącym międzynarodowym instrumentem dotyczącym ochrony praw dzieci jest Konwencja

¹ Ogólnie na temat pojęcia *soft law* zob. m.in. R. Bierzanek, „Miękkie” prawo międzynarodowe, „Sprawy Międzynarodowe” 1987, nr 1, s. 91–106; A. Boyle, *Soft Law in International Law-Making*, [w:] *International Law*, ed. M. Evans, Oxford 2006, s. 141–158; A. Wiśniewski, *Soft law*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, t. 4: *Międzynarodowe prawo publiczne*, red. J. Symonides, D. Pyć, Warszawa 2014, s. 453–454.

² Declaration of the Rights of the Child, League of Nations Records of the Fifth Assembly, O.J spec. supp. 23 (1924), League of Nation Official Journal.

³ Universal Declaration of Human Rights adopted on 10 December 1948, G.A. Res 217A, (III) U.N. Doc. A/810 at 71 (1948).

⁴ Declaration on the Rights of the Child, G.A. Res 1386 (XIV), 14 U.N. GAOR supp. no. 16 at 19, U.N. Doc. A/4354 (1959).

o prawach dziecka z 1989 r.⁵, wydana pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Jest to dokument wyjątkowy, ponieważ chroni najszerszy zakres podstawowych praw człowieka, jaki kiedykolwiek uwzględniono w ramach jednej umowy międzynarodowej.

Wiele konwencji i deklaracji odnoszących się do różnych aspektów ochrony praw dzieci opracowano również pod auspicjami regionalnych organizacji stojących na straży poszanowania praw człowieka: Rady Europy, Organizacji Państw Amerykańskich, Organizacji Jedności Afrykańskiej i Unii Afrykańskiej oraz Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej. Postanowienia dotyczące ochrony dzieci podczas konfliktów zbrojnych zostały włączone do aktów międzynarodowego prawa humanitarnego. Międzynarodową ochronę roztoczono też nad dziećmi-uchodźcami i dziećmi należącymi do mniejszości narodowych. Efektywność ochrony zależy od wypełniania przez państwa-strony ich zobowiązań wynikających z przyjętych w tej dziedzinie konwencji międzynarodowych oraz od ustanawiania organów kontrolujących proces ich implementacji⁶.

Niezależnie od położenia geograficznego na całym świecie dzieci są narażone m.in. na przemoc, znęcanie, wykorzystywanie i zaniedbywanie. Konflikty i klęski żywiołowe zmusiły miliony dzieci do ucieczki z domów i stawienia czoła niebezpieczeństwom migracji i wysiedleń. Komercyjne wykorzystywanie seksualne i handel ludźmi, praca dzieci oraz zawieranie małżeństw przez dzieci nadal są problemami w wielu krajach. Naruszenia praw dzieci nie zależą od tego, czy mamy do czynienia z państwami rozwijającymi się czy też z już zaawansowanymi rozwojowo. W świecie zachodnim dzieci mogą spotkać nadużycia w postaci pornografii lub przemocy domowej. W państwach rozwijających się wiążą się one z kolei z ignorowaniem prawa do wolności słowa, pracą dzieci, zmuszaniem ich do bycia żołnierzami, z ograniczonym dostępem lub brakiem dostępu do edukacji i z przymusowymi małżeństwami.

Przedmiotem niniejszego artykułu uczyniono Afrykańską Kartę Praw i Dobrobytu Dziecka⁷ (dalej: AKPD) – chodzi o wskazanie mocnych i słabych punktów tego traktatu. Opinie wyrażane dotychczas na jego temat wahają się od entuzjastycznych po bardziej krytyczne, które dotyczą jego treści, a dokładniej kwestii, które zostały w nim pominięte. Poddając analizie poszczególne postanowienia AKPD, autorka próbuje udzielić odpowiedzi na następujące pytania: Czy traktat ten został opracowany jedynie w celu powielenia istniejących na poziomie

⁵ Convention on the Rights of the Child, G.A. Res 14/25 UNGAOR, 44th Sess., supp. no. 49 at 167, U.N. Doc. A/44/49 (1989).

⁶ A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona praw dziecka w publicznym prawie międzynarodowym*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2019, vol. 12(1), s. 211.

⁷ African Charter on the Rights and Welfare of the Child, Addis Ababa (Ethiopia) (1.06.1990), <https://au.int/en/treaties/african-charter-rights-and-welfare-child> [dostęp: 30.03.2020]. Karta weszła w życie 29 listopada 1999 r., OAU Doc. CAB/LEG/24.9/49(1990).

uniwersalnym gwarancji czy też ma na celu rzeczywiste zabezpieczenie interesów afrykańskich dzieci? Czy i w jakim stopniu może wpłynąć na zwiększenie ochrony praw dzieci w Afryce? Czy zapewnia wyższy poziom ochrony niż ten zaproponowany w Konwencji o prawach dziecka czy może stanowi uzupełnienie i wzmocnienie ONZ-owskiej konwencji?⁸

WYJĄTKOWY CHARAKTER AFRYKAŃSKIEJ KARTY PRAW I DOBROBYTU DZIECKA

Przyjęcie w dniu 20 listopada 1989 r. w ramach prawotwórczej działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych Konwencji o prawach dziecka⁹ stanowi początek podjętych przez narody współczesnego świata wysiłków mających na celu zapewnienie prawnego uznania i ochrony praw dzieci. Konwencja o prawach dziecka jest pierwszym międzynarodowym wiążącym instrumentem prawnym, który w sposób kompleksowy ujmuje prawa dzieci.

AKPD została podpisana 24 września 1990 r. podczas 26. zwyczajnej sesji Zgromadzenia Szefów Państw i Rządów Organizacji Jedności Afrykańskiej (dalej: OJA) w Addis Abebie (Etiopia). Weszła w życie po ratyfikacji przez 15 państw członkowskich OJA¹⁰. Miało to szczególne znaczenie w obliczu trudnej sytuacji większości afrykańskich dzieci, wynikającej ze złych warunków socjoekonomicznych i kulturowych, w jakich przyszło im żyć¹¹. Jest ona odpowiedzią na unikalne problemy dotyczące praw dziecka w regionie.

AKPD jest samodzielnym traktatem. Nie jest instytucjonalnie powiązana z Afrykańską Kartą Praw Człowieka i Ludów¹² ani nie stanowi jej uzupełnienia. Jest rozwinięciem postanowienia zawartego w art. 18 Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów, w myśl którego państwa są zobowiązane do ochrony rodziny,

⁸ Szerzej na ten temat zob. O. Ekundayo, *Does the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC) only Underlines and Repeats the Convention on the Rights of the Child (CRC) & Provisions? Examining the Similarities and the Differences between the ACRWC and the CRC*, "International Journal of Humanities and Social Science" 2015, vol. 5(7), s. 143–158.

⁹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526). Konwencja weszła w życie 2 września 1990 r.

¹⁰ Na dzień 1 kwietnia 2020 r. 49 państw członkowskich Unii Afrykańskiej ratyfikowało AKPD. Traktatu nie ratyfikowały: Demokratyczna Republika Konga, Maroko, Saharyjska Arabska Republika Demokratyczna, Somalia, Południowy Sudan i Tunezja. Zob. www.acerwc.africa [dostęp: 1.04.2020].

¹¹ Por. B.S. Diallo, *Międzynarodowe instrumenty ochrony praw człowieka*, Poznań 2010, s. 175.

¹² African Charter on Human and Peoples' Rights, 27.06.1981, Banjul, "International Legal Materials" 1982, vol. 21, s. 58. Karta została przyjęta w Nairobi (Kenia) w dniu 26 czerwca 1981 r. na XVIII sesji Konferencji Szefów Państw i Rządów ówczesnej Organizacji Jedności Afrykańskiej (od 2002 r. zastąpionej Unią Afrykańską). Stworzyła podwaliny afrykańskiego systemu ochrony praw człowieka i do dziś jest podstawowym źródłem tego systemu.

kobiet i dzieci zgodnie z postanowieniami międzynarodowych konwencji i deklaracji¹³. Jako traktat regionalny jest wzorowana na ONZ-owskiej Konwencji o prawach dziecka¹⁴, podkreśla jednak kwestie o szczególnym znaczeniu w kontekście afrykańskim.

Analiza AKPD pozwala na identyfikację cech charakterystycznych, które wyróżniają ten dokument na tle wcześniejszych traktatów, czy to regionalnych, czy to uniwersalnych, poświęconych problematyce ochrony praw dziecka. Cechy te widoczne są zarówno w aspekcie aksjologicznym, normatywnym, jak i instytucjonalnym.

Już sam tytuł traktatu – Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka – podkreśla wyjątkowy charakter tego dokumentu. Prezentuje on obszar jurysdykcji umowy, a użycie pojęcia „dobrobyt” wskazuje na znacznie szerszy zakres przedmiotowy dokumentu aniżeli zakres przedmiotowy ONZ-owskiej Konwencji o prawach dziecka.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że AKPD narodziła się w poczuciu państw afrykańskich, iż Konwencja o prawach dziecka nie uwzględniła ważnych aspektów społeczno-kulturowych oraz realiów ekonomicznych kontynentu afrykańskiego¹⁵. Podkreślono w niej potrzebę włączenia wartości kulturowych związanych z prawami dziecka w Afryce¹⁶. Ponadto argumentowano, że jednym z powodów powstania tego traktatu było poczucie, iż Afryka nie miała wystarczającej reprezentacji podczas procesu opracowywania Konwencji o prawach dziecka¹⁷, trudno było więc uwzględnić w niej wyraźnie sformułowane problemy odzwierciedlające kontekst kulturowy afrykańskich dzieci, ponieważ państwa afrykańskie miały ograniczoną możliwość przedstawienia swoich poglądów na temat treści Konwencji o prawach dziecka. Z uwagi na ten fakt afrykańscy przywódcy postanowili opracować własny traktat mający za przedmiot ochronę praw dzieci.

W afrykańskiej rzeczywistości prawa dzieci są bardzo często naruszane, a pierwszoplanowe jest zapewnienie im bezpieczeństwa, ochrony życia i zdrowia, zagwarantowanie wyżywienia i edukacji. Coraz częściej jednak podejmowane

¹³ A. Przyborowska-Klimczak, *op. cit.*, s. 211–235.

¹⁴ Jak wskazuje A. Lloyd, AKPD jest afrykańskim spojrzeniem na prawa dziecka, ale zainspironowanym trendami widocznymi w systemie ONZ. Zob. A. Lloyd, *Evolution of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child and the African Committee of Experts: Raising the gauntlet*, „International Journal of Children’s Rights” 2002, vol. 10(2), s. 179.

¹⁵ Szerzej na ten temat zob. T. Kaime, *The Convention on the Rights of the Child: A Cultural Legitimacy Critique*, Groningen 2011.

¹⁶ Zob. T. Falola, *Culture and Customs of Africa*, Connecticut Greenwood Resources 2001.

¹⁷ W opracowywaniu Konwencji o prawach dziecka, trwającym niemal 10 lat, uczestniczyli przedstawiciele tylko czterech państw północnoafrykańskich: Algierii, Maroka, Senegalu i Egiptu, brało w nim zaś udział 61% krajów Europy Zachodniej. Zob. J.W. Muyilla, *African Values and Problems of Rights of the Child: A Search for Explanations*, „Danish Institute of Human Rights” 2006, s. 48.

są działania skierowane przeciw okrutnym i bardzo niebezpiecznym praktykom o tradycyjnym religijnym podłożu stosowanym wobec dzieci, takim jak obrzezanie chłopców i dziewczynek.

W związku z tym AKPD ma stworzyć wyraźnie afrykańskie ramy dla ochrony i promocji praw dzieci na kontynencie. Stanowi zatem kompleksowy instrument obejmujący wszystkie kategorie praw: prawa cywilne, polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne. Wskazuje nie tylko obowiązki dzieci, ale również zobowiązania państw afrykańskich w zakresie urzeczywistnienia uprawnień dzieci i ich ochrony. Traktat ten jest jedynym instrumentem afrykańskiego systemu ochrony praw człowieka, który służy ochronie praw dzieci na kontynencie.

W preambule twórcy traktatu wskazują tło jego przyjęcia oraz nawiązują do wcześniejszych uniwersalnych i regionalnych instrumentów dotyczących praw dzieci. Podkreślają, że Karta Organizacji Jedności Afrykańskiej¹⁸ uznaje ogromną wagę praw człowieka i Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów, w świetle której każdy ma prawo do wszystkich praw i wolności uznanych i gwarantowanych w tym traktacie, bez jakiegokolwiek rozróżnienia ze względu na rasę, grupę etniczną, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub jakiegokolwiek inne, pochodzenie narodowe i społeczne, majątek, urodzenie lub inny status. Wskazują ponadto na trudną sytuację, w jakiej znajdują się afrykańskie dzieci. Podkreślają, że „sytuacja większości afrykańskich dzieci pozostaje krytyczna ze względu na wyjątkowe czynniki społeczno-ekonomiczne, kulturowe, tradycyjne i rozwojowe, katastrofy naturalne, konflikty zbrojne, wyzysk i głód oraz ze względu na fizyczną i psychiczną niedojrzałość dziecka wymagającego specjalnych zabezpieczeń i opieki”. Przywołany fragment preambuły AKPD uwydatnia cel analizowanego traktatu, którym jest dostosowanie praw zawartych w konwencji ONZ tak, by sprostać szczególnym wyzwaniom, z którymi musi się zmierzyć afrykańskie dziecko.

Jednocześnie twórcy traktatu stwierdzają, że dziecko zajmuje wyjątkową i uprzywilejowaną pozycję w społeczeństwie afrykańskim, a dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno dorastać w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia.

STRUKTURA AFRYKAŃSKIEJ KARTY PRAW I DOBROBYTU DZIECKA

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka jest dokumentem o uporządkowanej i przejrzystej strukturze. Technicznie rozpoczyna się wspomnianą już, dość rozbudowaną preambułą. Postanowienia materialne zostały podzielone na dwie części, a te na rozdziały, w ramach których wyodrębniono artykuły (łącznie 48).

¹⁸ Charter of the Organization of African Unity, 25.05.1963, Addis Ababa, United Nations Treaty Series, vol. 479, poz. 6947. Karta OJA weszła w życie 13 września 1964 r.

Część pierwsza traktatu, zatytułowana „Prawa i obowiązki”, zawiera rozdział pierwszy – „Prawa i dobrobyt dziecka”, który kolejno normuje obowiązki państw-stron i definicję pojęcia „dziecko” oraz wylicza gwarantowane prawa. Rozpoczynający tę część art. 1 dotyczy zobowiązania państw członkowskich OJA do uznawania praw, wolności i obowiązków uregulowanych w AKPD oraz do podjęcia niezbędnych kroków, zgodnych z wewnętrznymi regulacjami konstytucyjnymi, aby dostosować ustawodawstwo krajowe do postanowień tego traktatu. Wydaje się, że postanowienie to nie jest wystarczająco jasno sprecyzowane, z jednej strony państwo ma bowiem obowiązek przestrzegania praw zagwarantowanych w traktacie, o którym mowa, a z drugiej postanowienia AKPD mogą być zastąpione przez regulacje krajowe, jeśli te przyznają dzieciom większą ochronę. Jednocześnie AKPD nie wskazuje podmiotu, który oceniałby, czy prawo krajowe rzeczywiście przyznało większy zakres praw.

Analogicznie jak Konwencja o prawach dziecka AKPD opiera się na czterech fundamentalnych zasadach: niedyskryminacji, zabezpieczeniu interesów dziecka, prawie do życia, przetrwania i rozwoju oraz prawie dziecka do poglądów.

Część druga traktatu w kolejnych rozdziałach (II–IV) zawiera kwestie dotyczące ustanowienia i organizacji Komitetu Ekspertów ds. Praw i Opieki nad Dzieckiem (dalej: Komitet), mandatu i procedury Komitetu oraz postanowień różnych.

ZALETY AFRYKAŃSKIEJ KARTY PRAW I DOBROBYTU DZIECKA

Do zalet AKPD należy zaliczyć: nawiązanie do wartości, kultury i specyfiki kontynentu afrykańskiego; kompleksowy katalog praw przysługujący dzieciom i młodzieży, uwzględniający problemy afrykańskich dzieci; postanowienia dotyczące kwestii praw dzieci-żołnierzy i dzieci uczestniczących w konfliktach zbrojnych; powołanie organu stojącego na straży monitorowania wdrażania postanowień traktatu w poszczególnych państwach-stronach.

W preambule traktatu wskazano tło jego przyjęcia oraz nawiązano do wcześniejszych instrumentów uniwersalnych i regionalnych dotyczących praw dzieci. Ponadto podkreślono krytyczną sytuację, w jakiej znajdują się afrykańskie dzieci. Stwierdzono, że „sytuacja większości afrykańskich dzieci pozostaje krytyczna ze względu na wyjątkowe czynniki społeczno-ekonomiczne, okoliczności kulturowe, tradycyjne i rozwojowe, klęski żywiołowe, konflikty zbrojne, wyzysk i głód, a ze względu na fizyczną i psychiczną niedojrzałość dziecka potrzebuje ono specjalnych zabezpieczeń i opieki”.

Twórcy dokumentu odwołali się do Deklaracji Afrykańskiej Karty Praw i Dobrobytu Dziecka, która została przyjęta przez Zgromadzenie Szefów Państw i Rządów ówczesnej Organizacji Jedności Afrykańskiej na XVI Sesji Zwyczajnej w Monrowii (Liberia) w dniach 17–20 lipca 1979 r., uznającej potrzebę podjęcia odpowiednich środków w celu promowania i ochrony praw i dobrobytu dziecka

afrykańskiego. Jednocześnie zwrócili uwagę na walory dziedzictwa kulturowego, tło historyczne i wartości cywilizacji afrykańskiej, które powinny inspirować i charakteryzować refleksję nad koncepcją praw i dobra dziecka. Można stwierdzić, że AKPD jest (1) katalogiem praw dziecka opartym na Konwencji o prawach dziecka oraz (2) traktatem odzwierciedlającym kulturę afrykańską, wartości i dziedzictwo kontynentu.

Z analizy porównawczej AKPD i Konwencji o prawach dziecka wynika, że mają one wiele punktów wspólnych. W niektórych aspektach postanowienia afrykańskie stanowią lustrzane odbicie standardów zaproponowanych przez ONZ, w innych zaś AKPD jest bardziej precyzyjna w kwestiach charakterystycznych dla kontekstu afrykańskiego. Często dokładniej określa ona niektóre zagadnienia istotne z punktu widzenia regionu, których zabrakło w Konwencji o prawach dziecka, m.in. brane są w niej pod uwagę czynniki niekorzystne dla dziewczynek. Ustanawiając kompleksowy katalog praw dzieci w AKPD, zwrócono zatem szczególną uwagę na specyfikę kontynentu afrykańskiego.

Pojęcie „dziecka” zostało zdefiniowane w art. 2 AKPD¹⁹. W jego świetle dziecko to osoba (istota ludzka), która nie przekroczyła 18. roku życia, a której przysługuje prawo do korzystania z praw i wolności zagwarantowanych w traktacie bez względu na jakiegokolwiek cechy różnicujące wymienione w art. 3 (wśród nich znalazły się: rasa, grupa etniczna, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe i społeczne, majątek, urodzenie lub sytuacja majątkowa). Definicja ta oparta została na wieku i jest korzystna dla dziecka, ponieważ zapewnia mu prawną ochronę i prawa zagwarantowane w AKPD do ukończenia 18. roku życia. Jak podkreśla A. Lloyd, traktat zapewnia szerszą ochronę młodzieży niż globalny standard ustanowiony w Konwencji o prawach dziecka²⁰.

Przedstawione ujęcie pojęcia „dziecko” jest jasne i zwarte. Pozbawione jest ograniczeń i wyjątków. Sformułowanie to jest szczególnie istotne z uwagi na fakt, że różne ustawodawstwa krajowe na kontynencie afrykańskim definiują, kto jest dzieckiem, na różne sposoby, w zależności od celu konkretnego ustawodawstwa, w którym używane jest to pojęcie.

Analizując kolejne postanowienia AKPD, warto zwrócić uwagę zwłaszcza na te akcentujące problemy, z którymi mają do czynienia afrykańskie dzieci. Zgodnie z wykładnią art. 5 AKPD państwa-strony traktatu mają zapewnić przetrwanie, ochronę i rozwój dziecka. Obok prawa do życia, ochrony i rozwoju w przywoła-

¹⁹ Warto w tym miejscu podkreślić, że Konwencja o prawach dziecka z 1989 r. to pierwszy dokument prawa międzynarodowego publicznego, w którym stworzono definicję prawną pojęcia „dziecka”. Według art. 1 Konwencji dziecko to „każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat”.

²⁰ A. Lloyd, *A theoretical analysis of the reality of children's rights in Africa: An introduction to the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, „African Human Rights Law Journal” 2002, vol. 2(1), s. 21.

nym przepisie zagwarantowane jest zatem również prawo do przeżycia, tak istotne w kontekście ubóstwa²¹ i innych zagrożeń, z którymi mają lub mogą mieć do czynienia dzieci z Afryki.

W art. 6 AKPD podkreślono prawo dziecka do urodzenia, nazwiska i obywatelstwa oraz konieczność rejestracji dzieci po urodzeniu. W celu przeciwdziałania zjawisku bezpaństwowości wprowadzono postanowienia dotyczące zastosowania prawa ziemi (*ius soli*) jako sposobu nabycia obywatelstwa przez dzieci urodzone w danym państwie, którym z mocy prawa nie przysługuje inne obywatelstwo. Prawo do rejestracji przy urodzeniu tworzy narzędzie prawne, które pozwala dziecku na dostęp do innych praw, takich jak obywatelstwo oraz prawa społeczne i ekonomiczne.

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka w art. 8 zapewnia każdemu dziecku prawo do swobodnego zrzeszania się i wolności pokojowego zgromadzania się, a w art. 9 gwarantuje każdemu dziecku prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Rodzice i – w stosownych przypadkach – opiekunowie prawni zostali zobowiązani do udzielenia dziecku wskazówek w zakresie korzystania z tych praw, stosownie do rozwijających się zdolności dziecka i najlepszego zabezpieczenia jego interesów oraz prawa krajowego sygnatariusza.

Interesujący jest art. 10 AKPD, który dotyczy prawa dziecka do prywatności. Traktat zabezpiecza dziecko przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w jego prywatność, dom rodzinny lub korespondencję czy też przed atakami na jego honor i reputację. Uzależnia zarazem realizację tego prawa od sprawowania i stosowania przez rodziców lub opiekunów rozsądnego nadzoru nad postępowaniem ich dzieci²².

Kształceniu dzieci poświęcono art. 11 AKPD, według którego ma ono na celu rozwój ich osobowości i uzdolnień oraz przygotowanie ich do życia w społeczeństwie tolerancyjnym, wolnym od antagonizmów międzyplemiennych i waśni religijnych. Państwa respektujące postanowienia AKPD zobowiązały się zapewnić wszystkim dzieciom bezpłatną i obowiązkową edukację na poziomie podstawowym oraz rozwijać szkolnictwo średnie w zróżnicowanych formach. Państwa zobowiązane zostały ponadto do zapewnienia równego dostępu do nauki dziewczętom, dzieciom uzdolnionym i niepełnosprawnym oraz do umożliwienia kontynuacji nauki dziewczynkom, które przed ukończeniem edukacji zaszły w ciążę.

W art. 12 AKPD państwa-strony uznają prawo dziecka do wypoczynku i rekreacji oraz prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym. Art. 13 ust. 1 traktatu dotyczy praw dzieci upośledzonych umysłowo lub fizycznie. Przyznaje im prawo do specjalnych środków ochrony zgodnie z ich potrzebami.

²¹ Trudności z wprowadzeniem teoretycznych założeń AKPD do praktyki mają kilka przyczyn. Jedną z nich jest ubóstwo ludności, które niestety nie maleje. Zob. *Człowiek – jego prawa i odpowiedzialność*, red. R.K. Tabaszewski, Lublin 2013, s. 74.

²² Por. G. Michałowska, *Problemy ochrony praw człowieka w Afryce*, Warszawa 2008, s. 366.

W AKPD uwzględniono również prawo dziecka do zdrowia i opieki społecznej²³. W tym względzie na państwa-strony nałożony został obowiązek m.in. zapewnienia dzieciom niezbędnej pomocy medycznej i opieki zdrowotnej, odpowiedniej żywności oraz bezpiecznej wody pitnej. W kontekście wskazywania zalet AKPD nie można pominąć postanowień jej art. 15, dotyczącego pracy dzieci. Zgodnie z nim zagwarantowana została ochrona dziecka przed wszelkimi formami wyzysku ekonomicznego, jak również przed wykonywaniem pracy niebezpiecznej. Na gruncie analizowanego traktatu dziecko chronione jest przed wykorzystywaniem i torturami, a na państwach ciąży obowiązek podjęcia szczególnych środków ustawodawczych, administracyjnych, społecznych i edukacyjnych w tym przedmiocie²⁴. Traktat wprowadza również rozwiązania w przedmiocie chronienia rodziny²⁵, prawa do opieki rodzicielskiej i jej ochrony²⁶ oraz nakłada na rodziców lub osoby odpowiedzialne za dziecko obowiązki związane z odpowiedzialnością za wychowanie i rozwój dziecka²⁷.

Twórcy Afrykańskiej Karty Praw i Dobrobytu Dziecka zajęli jednoznaczne stanowisko w odniesieniu do związku między kulturą a prawami dziecka. Wyraźnie potwierdzili zwierzchnictwo traktatu nad wszelkimi zwyczajami, tradycjami, kulturą lub praktykami religijnymi niezgodnymi z prawami i obowiązkami, które gwarantuje AKPD. W konsekwencji państwa-strony mają obowiązek podjęcia odpowiednich środków w celu wyeliminowania szkodliwych praktyk społecznych i kulturowych wpływających na dobrobyt, godność oraz normalny wzrost i rozwój dziecka²⁸. Regulację tę skrytykował E.N. Njungwe, zdaniem którego wzywa ona do zaprzestania stosowania tylko tych praktyk, które są sprzeczne z postanowieniami AKPD, a więc reguluje te kwestie nie w całości, lecz w zakresie niespójności z traktatem²⁹. Jednocześnie należy podkreślić, że kwestia zwyczajów i tradycji panujących w Afryce nie znalazła normatywnej regulacji także w Konwencji o prawach dziecka³⁰. Należy zatem uznać to postanowienie za pozytywny aspekt AKPD, szczególnie biorąc pod uwagę fakt, że niektóre afrykańskie praktyki kulturowe ignorują prawa dzieci. Jedną z takich praktyk jest okaleczanie żeń-

²³ Zob. art. 14 AKPD.

²⁴ Zob. art. 16 AKPD.

²⁵ Zob. art. 18 AKPD.

²⁶ Zob. art. 19 AKPD.

²⁷ Zob. art. 20 AKPD.

²⁸ Zob. art. 21 AKPD.

²⁹ E.N. Njungwe, *International Protection of Children's Rights: An Analysis of African Attributes in the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, "Cameroon Journal on Democracy and Human Rights" 2009, vol. 3(1), s. 4–25.

³⁰ W art. 24 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka odnosi się do szkodliwych praktyk społecznych i kulturowych, biorąc pod uwagę ich wpływ na prawo do zdrowia. Natomiast AKPD zajmuje się nimi z szerszej perspektywy, obejmującej nie tylko zdrowie, lecz także dyskryminację, godność i rozwój.

skich narządów płciowych³¹. Art. 21 AKPD przewiduje również, że minimalny wiek zawarcia małżeństwa to 18 lat, tym samym zakazując zawierania małżeństw i zaręczyn przez dzieci.

W Afryce powszechnie praktykowane jest zatrudnianie dzieci, niekiedy nawet do prac bardzo ciężkich, zagrażających ich rozwojowi psychicznemu i fizycznemu. Do rzadkości należy stosowanie profilaktyki zdrowotnej i społecznej. W konsekwencji w warunkach biedy, utrzymującego się deficytu szkół i zakładów opieki społecznej, wspomagających wysiłki państwa i rodzin, wśród dzieci rozwijają się zjawiska patologiczne, takie jak przestępczość, narkomania i żebractwo. Największym pogwałceniem praw dzieci jest jednak przyjmowanie ich w szeregi armii i wykorzystywanie podczas konfliktów zbrojnych³².

W związku z powyższym za zaletę Afrykańskiej Karty Praw i Dobrobytu Dziecka należy uznać fakt, że jako jedyny traktat na szczeblu regionalnym wprowadziła postanowienia dotyczące kwestii praw dzieci-żołnierzy³³ oraz dzieci uczestniczących w konfliktach zbrojnych. Zgodnie z jej postanowieniami osoby poniżej 18. roku życia nie powinny być wcielane do sił zbrojnych ani bezpośrednio uczestniczyć w walkach³⁴ – bez żadnego wyjątku (art. 22 AKPD). W świetle art. 22 ust. 2 traktatu państwa-strony są zobowiązane do podjęcia wszelkich niezbędnych środków w celu zapewnienia, by żadne dziecko nie brało bezpośrednio udziału w działaniach wojennych, a także do powstrzymania się od rekrutacji jakiegokolwiek dziecka³⁵.

Co do bezpośredniego udziału osób małoletnich w konfliktach zbrojnych³⁶ w przeciwieństwie do Konwencji o prawach dziecka AKPD nie określa minimalnego wieku dzieci biorących udział w działaniach wojennych. Nie wprowadza też rozróżnienia między osobami w wieku poniżej lat 18 a osobami w wieku poniżej lat 15. AKPD definiuje dziecko jako każdą osobę w wieku poniżej 18 lat.

³¹ J. Sloth-Nielsen, *Surveying the Research Landscape to Promote Children's Legal Rights*, "African Human Rights Law Journal" 2007, vol. 7, s. 347.

³² G. Michałowska, *op. cit.*, s. 365.

³³ Szerzej na ten temat zob. A. Honwana, *Child Soldiers in Africa*, Philadelphia 2006; J. Czyżewski, *Dzieci-żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Toruń 2008; A. Dłubak, *Problematyka dzieci-żołnierzy w międzynarodowym prawie karnym w świetle prawa humanitarnego i praw człowieka*, [w:] *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym*, red. E. Karska, Warszawa 2014, s. 301–321.

³⁴ W przeciwieństwie do tego Konwencja o prawach dziecka w art. 38 pozwala na udział dzieci w wieku powyżej 15 lat w konfliktach zbrojnych.

³⁵ M. Gose, *The African Charter on the Rights and Welfare of the Child: An Assessment of the Legal Value of its Substantive Provisions by Means of a Direct Comparison to the Convention on the Rights of the Child*, Community Law Centre, University of the Western Cape 2002, s. 28.

³⁶ Szerzej na ten temat zob. C. Jessemán, *The Protection and Participation Rights of the Child Soldier: An African and Global Perspective*, "African Human Rights Law Journal" 2001, vol. 1(1), s. 140–154; J. Nowakowska-Mafusecka, *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnomiędzynarodowe*, Bydgoszcz–Warszawa 2012, s. 236–244.

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka kompleksowo zajmuje się zarówno kwestią wieku, jak i charakterem działań wojennych, które wydają się błędnie ujęte w innych dokumentach międzynarodowych. Jednak mimo tych postanowień Afryka pozostaje jednym z regionów, które wciąż rekrutują dzieci-żołnierzy. Po raz kolejny pojawia się odwieczny dylemat przepaści między pisemnymi gwarancjami a egzekwowaniem międzynarodowych i regionalnych standardów przez organy władz krajowych. Wynika to z liczby dzieci wykorzystywanych w konfliktach zbrojnych. Większość traktatów pokojowych pomija fakt istnienia dzieci-żołnierzy oraz zapewnienia im wsparcia i podjęcia prób reintegracji. Rzadko stosuje się specjalne przepisy, a dzieci – mimo że są szczególnie narażone – pozostawiono same sobie.

Zakaz wykorzystywania dzieci do służby wojskowej należy ocenić zdecydowanie pozytywnie, biorąc pod uwagę fakt, że na kontynencie afrykańskim dzieci niejednokrotnie były i nadal są angażowane w operacje wojskowe³⁷.

W świetle art. 23 AKPD dzieci mające status uchodźcy powinny być chronione przed apartheidem i dyskryminacją. Jest to kolejny innowacyjny przepis, który zapewnia ochronę nie tylko uchodźcom, lecz także osobom wewnątrznie przesiedlonym, wykazując duże poczucie realizmu w odniesieniu do zawłości tego problemu w Afryce. Ponadto do treści AKPD wprowadzono pojęcie „handlu ludźmi”³⁸ w odniesieniu do adopcji międzynarodowej. Zgodnie z tym postanowieniem adopcja nie może być związana z handlem ludźmi.

Cechą charakterystyczną AKPD jest zamieszczenie w jej treści obowiązków dziecka³⁹. W świetle przywołanego przepisu obejmują one: pracę na rzecz społeczności rodziny, szanowanie rodziców i osób starszych oraz udzielanie im pomocy, służenie wspólnocie państwowej, pielęgnowanie solidarności społecznej i państwowej, wspieranie wartościowych elementów kultury afrykańskiej, ochronę niezależności i integralności państwa, a także wspieranie osiągnięć OJA.

Jako traktat regionalny Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka została uznana za dokument pionierski i najbardziej postępowy w porównaniu z innymi umowami międzynarodowymi dotyczącymi praw najmłodszych⁴⁰. Zdaniem części przedstawicieli doktryny stanowi ona potężne narzędzie do poprawy życia milionów afrykańskich dzieci⁴¹.

³⁷ Kraje afrykańskie, w których grupy zbrojne rekrutują dzieci w wieku poniżej 18 lat, to: Republika Środkowoafrykańska, Demokratyczna Republika Konga, Mali, Nigeria, Somalia, Sudan Południowy i Sudan. Zob. *Child Soldiers International. Annual Report 2017–18*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CSI_annual_report_2018.pdf [dostęp: 15.06.2020].

³⁸ Zob. art. 24 lit. d AKPD.

³⁹ Zob. art. 31 AKPD.

⁴⁰ G. Van Bueren, *The International Law on the Rights of the Child*, Dordrecht 1995, s. 402.

⁴¹ D. Olowu, *Protecting Children's Rights in Africa*, [w:] *A Critique of the African Children's Charter on the Rights and Welfare of the Child*, "International Journal of Children's Rights" 2010, no. 2, s. 127–136.

W art. 30 AKPD wprowadzony został specjalny przepis mający na celu ochronę niemowląt i małych dzieci pozbawionych wolności matek, a także nienarodzonych jeszcze dzieci pozbawionych wolności matek. Uregulowanie to należy uznać za wyjątkową cechę AKPD. W świetle wskazanego przepisu matkę uznano za głównego opiekuna, a ewentualne pozbawienie jej wolności powinno być ostatecznością.

Jedną z zalet AKPD i jednocześnie najbardziej znaczącym jej postanowieniem jest przepis dotyczący utworzenia mechanizmu wdrażania w postaci Komitetu Niezależnych Ekspertów Praw i Dobrobytu Dziecka (dalej: Komitet)⁴² – traktatowego organu odpowiedzialnego za nadzór i monitorowanie wdrażania postanowień traktatu. Ustanowienie Komitetu wyposażonego w kompetencje w zakresie monitorowania działań podejmowanych przez państwa-strony, a także gromadzenia informacji dotyczących sytuacji dzieci afrykańskich oraz interpretowania postanowień AKPD ma istotne znaczenie dla procesu implementacji traktatu⁴³.

W skład Komitetu wchodzi 11 osób wybieranych na pięcioletnią kadencję⁴⁴. Zgodnie z postanowieniami traktatu państwa-strony mają obowiązek przekazywania do Komitetu raportów (sprawozdań) z wdrażania postanowień AKPD. Pierwszy taki raport powinny przekazać dwa lata po ratyfikacji, a raporty okresowe – co trzy lata. Proces sprawozdawczy sprawia, że państwa są odpowiedzialne za podjęte w ramach AKPD zobowiązania.

W 2011 r. Komitet wydał oświadczenie w sprawie przemocy wobec dzieci, w którym stwierdził, że zachowania, które wyrażają akceptację albo tolerancję lub zachęcają do przemocy wobec dzieci, w tym kara cielesna, powinny być publicznie potępione i wyeliminowane; ponadto konieczne jest uwzględnienie postanowień Konwencji o prawach dziecka w ustawodawstwach krajowych poszczególnych państw, a szczególnie postanowień dotyczących kar cielesnych wobec dzieci. Zdaniem Komitetu żadna tradycja, religia, przekonania, sytuacja ekonomiczna czy metody edukacyjne nie powinny usprawiedliwiać takich praktyk. Jasne i jednoznaczne odrzucenie wszelkich form przemocy, nawet umiarkowanych, wobec dzieci powinno być wspierane przez całe społeczeństwo. Pojęcia głęboko zakorzenione w normach i tradycjach społecznych i kulturowych, które akceptują, tolerują i rzeczywiście zachęcają do przemocy, w tym stereotypy seksistowskie, dyskryminacja rasowa lub etniczna, akceptacja kar cielesnych i innych szkodliwych tradycyjnych praktyk, powinny być publicznie potępione i wyeli-

⁴² Zob. art. 32 AKPD. Szerokie rozważania dotyczące Komitetu przeprowadziła J. Sloth-Nielsen (*Regional frameworks for safeguarding children: The role of the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child*, www.academia.edu/19779279/Regional_frameworks_for_safeguarding_children_The_role_of_the_African_Committee_of_Experts_on_the_Rights_and_Welfare_of_the_Child?email_work_card=interaction-paper [dostęp: 30.06.2020]).

⁴³ Zob. art. 42 AKPD.

⁴⁴ Pierwsi członkowie zostali wybrani w 2001 r.

minowane. Szkodliwe konsekwencje, jakie powodują wszelkie formy przemocy stosowane wobec dzieci, powinny być szeroko rozpowszechniane.

WADY AFRYKAŃSKIEJ KARTY PRAW I DOBROBYTU DZIECKA

Pomimo licznych mocnych stron Afrykańskiej Karty Praw i Dobrobytu Dziecka w jej treści znajdują się również swego rodzaju niedociągnięcia. Za wady można uznać: brak definicji legalnych istotnych pojęć z punktu widzenia praw dzieci oraz brak precyzyjnych wyjaśnień dotyczących niektórych postanowień, pominięcie gwarancji wolności dziecka, brak postanowień dotyczących ochrony życia nienarodzonego, pominięcie kwestii postanowień dotyczących rehabilitacji psychicznej i fizycznej dzieci pokrzywdzonych w wyniku różnych okoliczności, błędy natury technicznej.

Aby traktat był skuteczny, jego treść nie może mieć luk, mogą one bowiem pozwolić państwom-stronom na manipulację przy interpretacji jego postanowień ze szkodą dla jego adresatów. W przypadku AKPD konsekwencje takich działań ponoszą dzieci afrykańskie.

Jedną z wad traktatu jest brak precyzyjnego zdefiniowania niektórych pojęć czy określeń. W konsekwencji państwa-strony dokumentu mogą dokonywać dowolnej ich interpretacji, doprowadzając w ten sposób do wykorzystywania dzieci.

W art. 4 ust. 1 AKPD wskazano, że we wszystkich działaniach dotyczących dziecka, podejmowanych przez osoby lub władzę, nadrzędne jest dobro dziecka, analizowany traktat nie zawiera jednak definicji legalnej tego pojęcia.

Prawną ochronę własności gwarantuje art. 10 AKPD. W tym przepisie także stwierdzono, że rodzice lub opiekunowie prawni mają prawo do racjonalnego nadzoru nad zachowaniem swoich dzieci, lecz nie podano definicji pojęcia „racjonalny nadzór”. Kolejny raz pojawia się więc pytanie, czy fakt ten nie przyczyni się do nadużyć względem dzieci.

W AKPD nie zdefiniowano pojęcia „dyscyplina domowa (krajowa)”, zawartego w art. 20. Powinno być ono jasno sprecyzowane, ponieważ interpretując treść tego przepisu, można uznać, że traktat zezwala na stosowanie kar cielesnych.

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka nie zawiera również definicji pojęcia „rodzina”, choć czyni odniesienie do rodziny, środowiska rodzinnego i życia rodzinnego⁴⁵. Podobnie jak Konwencja o prawach dziecka uznaje, że dziecko powinno dorastać w środowisku rodzinnym, aby miało zapewnione pełny i harmonijny rozwój. AKPD rodzinę traktuje jako idealną bazę dla istnienia i całościowego rozwoju afrykańskiego dziecka. Jednocześnie analizowany traktat nie gwarantuje dziecku prawa do rodziny. Wskazuje się, że brak tego prawa jest konsekwencją braku definicji pojęcia „rodzina”. Znajduje się ona jednak w art. 18 Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów, zgodnie z którym rodzina jest natu-

⁴⁵ Zob. art. 18 i 19 AKPD.

ralną jednostką społeczeństwa, która będzie chroniona przez państwo, a ponadto wskazuje się, że rodzina jest „strażnikiem moralności oraz tradycyjnych wartości uznanych przez społeczność”. AKPD w art. 18 powiela te postanowienia.

Prawo do wykształcenia zostało zagwarantowane dziecku w art. 11 ust. 1 AKPD. W świetle tego przepisu każde dziecko ma prawo do edukacji. W dalszej części regulacji mowa jest jednak o „zachowaniu i umocnieniu pozytywnej moralności afrykańskiej, tradycyjnych wartości i kultur”. Przywołane pojęcie nie zostało zdefiniowane, co może prowadzić do nadużyć związanych z naruszeniem praw dzieci. Przykładowo okaleczanie żeńskich narządów płciowych może być uważane za „pozytywną moralność afrykańską” czy „tradycyjne wartości”.

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka gwarantuje prawo każdego dziecka do życia, które podlega ochronie prawnej, nie przewiduje jednak ochrony dziecka nienarodzonego. Pominięcie tej niezwykle ważnej kwestii budzi pewien niedosyt, szczególnie biorąc pod uwagę niebezpieczeństwa, jakie grożą nienarodzonemu dziecku we współczesnym społeczeństwie.

Traktat gwarantuje dziecku wolność wypowiedzi. Zgodnie z art. 7 AKPD „każdemu dziecku, które jest w stanie przekazać swoje poglądy, zapewnia się prawo do swobodnego wyrażania swoich opinii we wszystkich sprawach”. Biorąc pod uwagę afrykańskie realia, należy postawić pytanie o zakres możliwości wypowiedzania się dzieci w sytuacji, gdy decydujące znaczenie mają poglądy wyrażone przez starszych członków rodziny, a nie przez dzieci. Istotna w tej kwestii jest rola wielopokoleniowej rodziny w wychowaniu dzieci, jednostka rodzinna ma bowiem kluczowe znaczenie w tradycyjnym zwyczajowym prawie rodzinnym. Gwarancja ta wydaje się zatem sprzeczna z ideą traktatu.

AKPD zapewnia dziecku prawo do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń, ale zgodnie z prawem krajowym⁴⁶. Pojawia się więc pytanie, czy takie uregulowanie nie stwarza możliwości do naruszania tych gwarancji na gruncie prawa krajowego państw-stron traktatu.

Choć AKPD wprowadza istotne postanowienia dotyczące praw dzieci-żołnierzy, to nie zawiera postanowień dotyczących zarówno rehabilitacji psychicznej i fizycznej dzieci pokrzywdzonych w wyniku różnych okoliczności życiowych, politycznych czy społecznych (w tym konfliktów zbrojnych), jak i ich reintegracji ze społeczeństwem⁴⁷.

Traktat wprowadził rozwiązania w przedmiocie wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich⁴⁸, ale nie określił minimalnego wieku odpowiedzialności karnej, co umożliwiłoby poszczególnym państwom-stronom ustalanie tego wieku we własnym zakresie.

⁴⁶ Zob. art. 8 AKPD.

⁴⁷ G. Michałowska, *op. cit.*, s. 365–366.

⁴⁸ Zob. art. 17 AKPD.

Zdecydowaną wadą AKPD jest pominięcie gwarancji wolności dziecka. Wolność taka powinna być zagwarantowana w kontekście wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. W traktacie brakuje uregulowania na wzór postanowień art. 37 lit. b Konwencji o prawach dziecka, zgodnie z którym „żadne dziecko nie może być bezprawnie lub arbitralnie pozbawione wolności”.

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka zawiera również obowiązki dziecka. Przepis art. 31 jest najbardziej kontrowersyjny ze wszystkich uregulowań traktatu. Wynika z niego, że dzieci mają obowiązki w stosunku do swojej rodziny, społeczeństwa, państwa, prawnie uznanych społeczności oraz społeczności międzynarodowej. Mają obowiązek służyć państwu poprzez oddawanie swoich fizycznych i intelektualnych umiejętności do jego dyspozycji. Regulacja taka stanowi antytezę samej istoty AKPD. W dalszej części tego przepisu (lit. e) wskazuje się, że dzieci mają obowiązek „zachowywać i wzmacniać niepodległość i integralność swojego kraju”, co mogą uczynić jedynie poprzez akty męstwa i użycie siły w celu odparcia ewentualnych zagrożeń dla suwerenności, integralności terytorialnej i niezależności terytorialnej. Zestawiając powyższe postanowienia z przepisem art. 31 lit. b, należy stwierdzić, że wynika z niego, iż dzieci mają brać udział w konfliktach zbrojnych w imieniu swoich państw. Przepis ten stoi też w opozycji do art. 22 AKPD, który wskazuje, że państwa zobowiązane są zapewnić, że dzieci nie będą rekrutowane jako żołnierze.

Wadą AKPD jest to, że nie gwarantuje odpowiedniej ochrony praw dzieci przestępców. W sytuacjach gdy mamy do czynienia z działalnością przestępczą z udziałem dzieci, traktat nie przewiduje alternatywnych środków, takich jak zapewnienie resocjalizacji czy opieki społecznej⁴⁹. Nie zapewnia również odpowiednich praw dzieciom należącym do mniejszości, co może dziwić, ponieważ w wielu afrykańskich państwach występują mniejszości i ludy tubylcze.

Analizując kolejne postanowienia AKPD, można napotkać błędy techniczne. Art. 27 traktatu zawiera błędy w numeracji, gdyż przepis ten został oznaczony jako art. 27 ust. 1, podczas gdy artykuł ten nie ma innych ustępów. Niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z traktatem uniwersalnym czy regionalnym, powinien on być pozbawiony takich niedociągnięć.

PRAKTYCZNY WYMIAR AFRYKAŃSKIEJ KARTY PRAW I DOBROBYTU DZIECKA

Po przeanalizowaniu poszczególnych postanowień Afrykańskiej Karty Praw i Dobrobytu Dziecka, zidentyfikowaniu zalet i wad traktatu przyszedł czas na wskazanie jego praktycznego wymiaru. Pojawia się w tej kwestii kluczowe pytanie dotyczące wdrażania AKPD w państwach kontynentu afrykańskiego, które

⁴⁹ M. Gose, *op. cit.*, s. 31.

dokonały jego ratyfikacji⁵⁰. Warto podkreślić, że niektóre państwa zgłosiły zastrzeżenia do traktatu⁵¹, osłabiając w ten sposób swoje zobowiązania wynikające z AKPD. Ponadto jeszcze nie wszystkie spełniły swój obowiązek, wynikający z art. 43 AKPD, dotyczący konieczności złożenia wstępnego sprawozdania w terminie dwóch lat od ratyfikacji, a następnie okresowo – co trzy lata⁵².

Należy także wskazać, że w konsekwencji ratyfikacji AKPD wiele państw zreformowało swoje ustawodawstwo wewnętrzne dotyczące praw dzieci, dostosowując je do standardów wyznaczonych w AKPD⁵³. Instrumenty prawne w tym zakresie wprowadziły m.in. Lesotho, Liberia, Rwanda, Sierra Leone i Republika Południowej Afryki. Część z nich wyraźnie odsyła do rozwiązań traktatowych, a pozostałe włączyły postanowienia AKPD w całości. Wdrażając postanowienia AKPD, Algieria, Egipt, Ghana, Gwinea, Kenia, Madagaskar i Uganda⁵⁴ wprowadziły do ustawodawstwa krajowego traktatową definicję pojęcia „dziecko” wyrażoną w art. 2 AKPD.

Prawo wewnętrzne Nigerii wyraźnie zakazuje rekrutacji dzieci do sił zbrojnych i upoważnia rząd do zapewnienia, że dzieci nie będą bezpośrednio angażowane w operacje wojskowe lub działania wojenne. Ponadto w Nigerii AKPD wywarła znaczący wpływ na rozwój ustawy o prawach dziecka z 2003 r., która ujemnie postanowienia traktatu dotyczące odpowiedzialności dziecka, zakazu zawierania małżeństw przez dzieci oraz zakazu rekrutowania dzieci do sił zbrojnych Federalnej Republiki Nigerii⁵⁵.

⁵⁰ Na 55 państw członkowskich Unii Afrykańskiej aż 49 dokonało ratyfikacji AKPD. Zob. *List of countries which have signed, ratified/acceded to the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, <https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-sl-AFRICAN%20CHARTER%20ON%20THE%20RIGHTS%20AND%20WELFARE%20OF%20THE%20CHILD.pdf> [dostęp: 10.11.2020].

⁵¹ Botswana zgłosiła zastrzeżenie do art. 2 AKPD, który definiuje pojęcie „dziecka”. Z kolei Egipt zastrzegł: art. 24 AKPD dotyczący przysposobienia; art. 30 (ae) dotyczący specjalnego traktowania dzieci matek pozbawionych wolności; art. 44 AKPD, zgodnie z którym Komitet może otrzymywać komunikaty; art. 45 ust. 1 AKPD dotyczący możliwości prowadzenia dochodzeń w państwach członkowskich. Mauretania ratyfikowała AKPD z zastrzeżeniem art. 9 gwarantującego prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Sudan zgłosił zastrzeżenie do art. 10 AKPD w zakresie ochrony prywatności, a także do art. 11 ust. 6 AKPD dotyczącego edukacji dzieci, które zaszły w ciążę, oraz art. 21 ust. 2 AKPD dotyczącego małżeństw dzieci. Zob. *ibidem*.

⁵² Państwami tymi są: Benin, Botswana, Burundi, Republika Zielonego Przylądka, Dżibuti, Gwinea Równikowa, Gambia, Gwinea Bissau, Seszele, Suazi, Zambia.

⁵³ Informacje dotyczące wpływu AKPD na krajowe systemy prawne państw afrykańskich pochodzą z raportu UNICEF-u. Zob. UNICEF Liaison Office to the African Union & United Nations Economic Commission for Africa and UNICEF Evaluation Office, *Accelerating the agenda for child rights in Africa: 30 years of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child: Progress, challenges and opportunities*, March 2020, www.unicef.org/evaldatabase/files/SUMMARY_REPORT_Accelerating_the_agenda_for_child_rights_in_Africa_FINAL_18_March_2020.pdf [dostęp: 10.10.2020].

⁵⁴ Algieria – Child Protection Law no. 39 of 2015; Egipt – Law no. 12 of 1996 (amended by Law no. 126 of 2008); Ghana – The Children’s Act, 1998; Gwinea – Child Code, 2008; Kenia – The Children’s Act, 2001; Madagaskar – Law on Child Protection, 2007; Uganda – Children’s Act, 1997.

⁵⁵ Nigeria, Child Rights Act, 2003, art. 34.

Ustawodawstwo Malawi zakazuje poddawania dziecka praktykom społecznym lub zwyczajowym, które są szkodliwe dla jego zdrowia lub ogólnego rozwoju, a także zakazuje małżeństw dzieci i kwalifikuje ten czyn jako przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 10⁵⁶. W Liberii również zakazane jest zawieranie związków małżeńskich przez dzieci⁵⁷.

Odnosnie do kwestii związanej z obowiązkami dzieci, określonymi w art. 31 AKPD, ustawodawstwo Gambii uznało, że każde dziecko ma obowiązek wobec swojej rodziny i społeczeństwa, Gambii i innych prawnie uznanych społeczności krajowych i międzynarodowych. Jednocześnie obowiązki te uzależnione zostały od wieku i umiejętności⁵⁸. Ustawa o prawach i dobrobycie dziecka z 2011 r. w Rwandzie określa obowiązek dziecka w kontekście szacunku dla każdego człowieka, zwłaszcza w stosunku do rodziców lub opiekunów, a także miłość do kraju i obowiązek do nauki⁵⁹.

Istotne znaczenie z punktu widzenia dostosowywania prawa wewnętrznego państw afrykańskich do standardów AKPD mają działania podejmowane przez Komitet, który ma silne umocowanie do monitorowania i wdrażania traktatu. Dzięki jego nadzorowi poszczególne państwa-strony podejmują niezbędne kroki w celu wypełnienia swoich zobowiązań wynikających z AKPD. Reformy krajowe dotyczące praw dzieci w państwach, które ratyfikowały AKPD, są zatem również bezpośrednią konsekwencją procesu raportowania. W następstwie zaleceń Komitetu m.in. Rwanda przyjęła ustawę o osobach i rodzinie, w której ustalony został wiek pełnoletności na 18 lat i minimalny wiek zawarcia związku małżeńskiego na 21 lat⁶⁰, a Republika Południowej Afryki przyjęła plan działań na rzecz dzieci (2019–2024), który wspiera dostęp dzieci uchodźców do pomocy socjalnej.

Do niezaprzeczalnych osiągnięć AKPD należy zaliczyć również: 42 raporty dotyczące wdrażania traktatu przedstawione przez Burkina Faso, Kamerun, Kenię, Nigerię, Rwandę, Tanzanię i Republikę Południowej Afryki; misje promujące ratyfikację AKPD oraz wdrażanie decyzji i zaleceń; opracowanie przez Komitet komentarzy ogólnych do AKPD (w tym jednego opracowanego przez Afrykańską Komisję Praw Człowieka i Ludów)⁶¹.

⁵⁶ Malawi, Child Care, Protection and Justice Act, 2010, art. 80.

⁵⁷ Liberia, Children's law, 2011.

⁵⁸ Gambia, Children's Act, art. 23 ust. 2.

⁵⁹ Rwanda, Law relating to the rights and welfare of the child 2011, art. 21–23.

⁶⁰ Rwanda, Law no. 32/2016 Governing Persons and Family, 2016, ust. 24.

⁶¹ Do tej pory Komitet wydał cztery uwagi ogólne: Wspólny komentarz z Afrykańską Komisją Praw Człowieka i Ludów, Komentarz ogólny do art. 31 AKPD, Komentarz Ogólny nr 1 do art. 30 AKPD, Komentarz Ogólny do art. 6 AKPD. Zob. UNICEF Liaison Office to the African Union & United Nations Economic Commission for Africa and UNICEF Evaluation Office, *op. cit.*

PODSUMOWANIE

Początkowo w afrykańskim systemie ochrony praw człowieka nie było regulacji dotyczącej praw dzieci. Z uwagi na ten fakt podjęto próbę stworzenia regionalnego katalogu praw dziecka, ściśle powiązanego z kulturą regionu. Ostatecznie przyjęta została Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka, zawierająca gwarancje dotyczące praw dziecka, na których specyfikę miały wpływ uwarunkowania kulturowe, religijne, historyczne, geograficzne i ekonomiczne. Traktat ten jest kluczowym źródłem inspiracji dla afrykańskich państw członkowskich i jednocześnie stanowi zbiorowe uznanie praw i dobrobytu afrykańskich dzieci, ustanawiające ramy prawne dla ich ochrony.

Bazując na dogłębnej analizie postanowień AKPD i odpowiadając na pytania badawcze postawione we wstępie do niniejszego artykułu, należy stwierdzić, że AKPD nie jest kopią Konwencji o prawach dziecka, lecz dokumentem posiadającym wartość dodaną. Zachowując wszystkie uniwersalne standardy, AKPD świadczy o stopniowym rozwoju prawnej ewolucji ochrony praw człowieka w Afryce, potwierdzając je lub wzmacniając. Jednocześnie odnosi się też do specyficznych problemów afrykańskich dzieci, m.in. do kwestii powszechnych w kontekście afrykańskim, które nie zostały uregulowane w instrumentach międzynarodowej ochrony praw człowieka (związanych m.in. ze szkodliwymi praktykami zakorzenionymi w kulturze afrykańskiej, ciążą dzieci, apartheidem, wewnętrznymi przesiedleniami czy edukacją uzdolnionych dzieci).

Preambuła traktatu wyraźnie podkreśla jego rolę jako instrumentu dostosowanego do realiów kontynentu afrykańskiego, stanowiącego nowy rozdział, niezbędny do zaspokojenia partykularnych potrzeb afrykańskich dzieci. W ramach afrykańskiej kultury i systemu wartości AKPD określa obowiązki dzieci wobec rodziców, społeczności i całego społeczeństwa w stosunku do ich wieku i zdolności.

Analizując treść kolejnych postanowień merytorycznych, należy zwrócić uwagę na zalety traktatu. Postanowienia zawarte w AKPD są bardziej wyraźne w odniesieniu do kwestii istotnych z perspektywy kontynentu afrykańskiego. Taki też był zamysł twórców traktatu. AKPD stanowi wyzwanie dla tradycyjnych poglądów regionu sprzecznych z prawami dzieci. Należy docenić fakt, że Afryka jako kontynent, na którym zjawisko dzieci-żołnierzy występuje najczęściej, wprowadziła postanowienie w celu ograniczenia tego procederu. W świetle AKPD bezpośredni udział w działaniach wojennych i rekrutacja dozwolone są po uzyskaniu przez dziecko pełnoletności. Istotne są również postanowienia dotyczące zakazu zawierania małżeństw przez dzieci czy zakazu handlu ludźmi. Aby nadać znaczenie i skuteczność AKPD, ustanowiony został Komitet – organ, którego zadaniem jest monitorowanie i sprawowanie nadzoru nad realizowaniem przez państwa-strony gwarancji zawartych w traktacie.

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka nie jest jednak dokumentem idealnym, ma bowiem pewne wady. Jedną z nich jest brak definicji kluczowych pojęć czy niejasnych stwierdzeń, m.in. takich jak „dobro dziecka”, „dyscyplina domowa” czy „rodzina”. Postanowienia powinny być łatwe do interpretacji i zrozumienia, tak by państwa-strony traktatu mogły je kolejno wdrażać do swoich ustawodawstw. W przeciwnym razie istnieje możliwość ignorowania przez państwa-strony postanowień AKPD lub manipulowania ich interpretacją ze szkodą dla praw afrykańskich dzieci. Prawdopodobne jest, że Komitet będzie dokonywał właściwej interpretacji pojęć nieostrych, a jego stanowisko stanie się wyznacznikiem dla państw-stron AKPD. Już teraz widać, że organ ten za pośrednictwem zaleceń kierowanych do państw-stron AKPD pomaga zrozumieć im ich obowiązki w zakresie wspierania praw dzieci.

Od momentu swojego powstania Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka wyraźnie zarysowała swój wpływ na sytuację praw afrykańskich dzieci, który jest zróżnicowany w poszczególnych państwach-stronach traktatu. Niezależnie od dotychczasowych postępów związanych z prawami dzieci państwa afrykańskie mają w dalszym ciągu podejmować wysiłki w celu wdrożenia postanowień AKPD. Potencjalnie traktat nadal może być potężnym narzędziem służącym do przeprowadzania reform i pociągania państw-stron do odpowiedzialności za łamanie praw dzieci w poszczególnych państwach afrykańskich. Proces raportowania sprawia bowiem, że rządy państw-stron traktatu odpowiedzialne są za zobowiązania, które przyjęły. Już teraz widać wyraźnie, że niektóre z państw poczyniły znaczne postępy we wdrażaniu poszczególnych postanowień AKPD, podejmując praktyczne kroki w celu implementacji jej postanowień. Istotnym novum w tym względzie jest fakt, że znaczna część państw-stron traktatu uznała prawa dzieci za uprawnienie, a nie za przywilej, wpisując je na stałe do swoich ustawodawstw.

Niezależnie od tego, w jaki sposób ocenimy gwarancje zawarte w Afrykańskiej Karcie Praw i Dobrobytu Dziecka, należy stwierdzić, że jest ona instrumentem służącym do poprawy życia dzieci na kontynencie afrykańskim. Można ją postrzegać jako dokument, który należy stosować jednocześnie z ONZ-owską konwencją. Co więcej, z realizacji obu traktatów państwa-strony muszą rozliczać się przed różnymi organami kontrolnymi. Stosowanie jednego z traktatów nie zwalnia z obowiązku wykonywania, w tym raportowania, w trybie przewidzianym w drugim z nich. W sytuacji zbiegu przepisów obu traktatów, które dotyczą danego zagadnienia, państwa-strony muszą stosować standard wyższy.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Bierzanek R., „Miękkie” prawo międzynarodowe, „Sprawy Międzynarodowe” 1987, nr 1.
Boyle A., *Soft Law in International Law-Making*, [w:] *International Law*, ed. M. Evans, Oxford 2006.
Człowiek – jego prawa i odpowiedzialność, red. R.K. Tabaszewski, Lublin 2013.
Czyżewski J., *Dzieci-żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Toruń 2008.

- Diallo B.S., *Międzynarodowe instrumenty ochrony praw człowieka*, Poznań 2010.
- Dłubak A., *Problematyka dzieci-żołnierzy w międzynarodowym prawie karnym w świetle prawa humanitarnego i praw człowieka*, [w:] *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym*, red. E. Karaska, Warszawa 2014.
- Ekundayo O., *Does the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC) only Underlines and Repeats the Convention on the Rights of the Child (CRC)'s Provisions? Examining the Similarities and the Differences between the ACRWC and the CRC*, "International Journal of Humanities and Social Science" 2015, vol. 5(7).
- Falola T., *Culture and Customs of Africa*, Connecticut Greenwood Resources 2001.
- Gose M., *The African Charter on the Rights and Welfare of the Child: An Assessment of the Legal Value of its Substantive Provisions by Means of a Direct Comparison to the Convention on the Rights of the Child*, Community Law Centre, University of the Western Cape 2002.
- Honwana A., *Child Soldiers in Africa*, Philadelphia 2006.
- Jesseman C., *The Protection and Participation Rights of the Child Soldier: An African and Global Perspective*, "African Human Rights Law Journal" 2001, vol. 1(1).
- Kaime T., *The Convention on the Rights of the Child: A Cultural Legitimacy Critique*, Groningen 2011.
- Lloyd A., *A theoretical analysis of the reality of children's rights in Africa: An introduction to the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, "African Human Rights Law Journal" 2002, vol. 2(1).
- Lloyd A., *Evolution of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child and the African Committee of Experts: Raising the gauntlet*, "International Journal of Children's Rights" 2002, vol. 10(2), DOI: <https://doi.org/10.1163/157181802401005430>.
- Michałowska G., *Problemy ochrony praw człowieka w Afryce*, Warszawa 2008.
- Muyilla J.W., *African Values and Problems of Rights of the Child: A Search for Explanations*, "Danish Institute of Human Rights" 2006.
- Njungwe E.N., *International Protection of Children's Rights: An Analysis of African Attributes in the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, "Cameroon Journal on Democracy and Human Rights" 2009, vol. 3(1).
- Nowakowska-Małusecka J., *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnomiędzynarodowe*, Bydgoszcz–Warszawa 2012.
- Olowu D., *Protecting Children's Rights in Africa*, [w:] *A Critique of the African Children's Charter on the Rights and Welfare of the Child*, "International Journal of Children's Rights" 2010, no. 2.
- Przyborowska-Klimczak A., *Ochrona praw dziecka w publicznym prawie międzynarodowym*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 2019, vol. 12(1).
- Sloth-Nielsen J., *Surveying the Research Landscape to Promote Children's Legal Rights*, "African Human Rights Law Journal" 2007, vol. 7.
- Van Bueren G., *The International Law on the Rights of the Child*, Dordrecht 1995.
- Wiśniewski A., *Soft law*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, t. 4: *Międzynarodowe prawo publiczne*, red. J. Symonides, D. Pyć, Warszawa 2014.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Child Soldiers International. Annual Report 2017–18*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CSI_annual_report_2018.pdf [dostęp: 15.06.2020].
- List of countries which have signed, ratified/acceded to the African Charter on the Rights and Welfare of the Child*, <https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-sl-AFRICAN%20CHARTER%20ON%20THE%20RIGHTS%20AND%20WELFARE%20OF%20THE%20CHILD.pdf> [dostęp: 10.11.2020].
- Sloth-Nielsen J., *Regional frameworks for safeguarding children: The role of the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child*, www.academia.edu/19779279/Regional_frameworks_for_safeguarding_children

works_for_safeguarding_children_The_role_of_the_African_Committee_of_Experts_on_the_Rights_and_Welfare_of_the_Child?email_work_card=interaction-paper [dostęp: 30.06.2020].
UNICEF Liaison Office to the African Union & United Nations Economic Commission for Africa and UNICEF Evaluation Office, *Accelerating the agenda for child rights in Africa: 30 years of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child: Progress, challenges and opportunities*, March 2020, www.unicef.org/evaldatabase/files/SUMMARY_REPORT_Accelerating_the_agenda_for_child_rights_in_Africa_FINAL_18_March_2020.pdf [dostęp: 10.10.2020].

AKTY PRAWNE

Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów z dnia 26 czerwca 1981 r.

Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka z dnia 1 czerwca 1990 r.

Deklaracja Praw Dziecka z 1924 r.

Deklaracja Praw Dziecka z 1959 r.

Karta Organizacji Jedności Afrykańskiej z dnia 25 maja 1963 r.

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.

SUMMARY

Africa is the only region in which a multilateral international agreement has been created to protect children's rights – the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC). Its objective is to provide an African framework for protection and promotion of children's rights in Africa. The treaty has not emerged out of a legal vacuum. It has been preceded by a number of international documents of universal and regional nature, namely, declarations and conventions regarding children's rights. Interpreting the successive provisions of ACRWC, a catalogue of children's rights closely related to the regional culture, its strengths and weaknesses can be identified. The Charter's advantages certainly include matching of the treaty to realities of the African continent and a comprehensive approach to protection of children's rights covering all their categories. Absence of definitions for terms contained in its particular provisions is a drawback.

Keywords: African Charter on the Rights and Welfare of the Child; ACRWC; declaration; convention; children's rights

STRESZCZENIE

Afryka jest jedynym regionem, w którym stworzona została wielostronna umowa międzynarodowa mająca chronić prawa dziecka – Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka (AKPD). Celem jej twórców było zapewnienie afrykańskich ram dla ochrony i promocji praw dzieci w Afryce. Traktat ten nie powstał w próżni prawnej, poprzedzony został bowiem licznymi dokumentami międzynarodowymi o charakterze uniwersalnym i regionalnym w postaci deklaracji i konwencji, których przedmiotem są prawa dzieci. Interpretując kolejne postanowienia AKPD w postaci katalogu praw dziecka ściśle powiązane z kulturą regionu, można wskazać jej mocne i słabe strony. Do zalet AKPD z pewnością można zaliczyć m.in. dostosowanie traktatu do realiów kontynentu afrykańskiego i kompleksowe podejście do ochrony praw dzieci, obejmujące wszystkie kategorie praw. Jedną z wad tego aktu jest zaś m.in. brak wskazania definicji pojęć wyartykułowanych w poszczególnych przepisach.

Słowa kluczowe: Afrykańska Karta Praw i Dobrobytu Dziecka; AKPD; deklaracja; konwencja; prawa dziecka

